

कॅबिनेट मिशन 1946

क्लेमेंट ऍटली (ब्रिटिश पंतप्रधान) यांनी ब्रिटिश भारतीय सरकारकडून भारतीय नेत्यांकडे अधिकार हस्तांतरित करण्यासाठी भारतात एक मिशन पाठवण्याचा निर्णय घेतला.

मिशनमध्ये खालील तक्त्यामध्ये त्यांच्या पदांसह तीन सदस्यांचा उल्लेख आहे:

कॅबिनेट मिशन सदस्य	कॅबिनेट मिशन सदस्य - पद
पेथिक लॉरेन्स	भारताचे राज्य सचिव
स्टॅफोर्ड क्रिप्स	व्यापार मंडळाचे अध्यक्ष
ए.व्ही. अलेक्झांडर	अॅडमिरल्टीचा पहिला लॉर्ड

कॅबिनेट मिशनची उद्दिष्टे (Objectives of Cabinet Mission)

1. भारतासाठी राज्यघटना तयार करण्याबाबत भारतीय नेत्यांशी करार करणे.
2. संविधान बनवणारी संस्था (भारताची संविधान सभा) तयार करणे.
3. प्रमुख भारतीय पक्षांच्या पाठिंब्याने कार्यकारी परिषद स्थापन करणे.

कॅबिनेट मिशन का अयशस्वी झाले?

कॅबिनेट मिशनच्या अपयशाची मुख्य कारणे खाली दिली आहेत:

- काँग्रेस पक्षाला प्रांतांसाठी किमान अधिकार असलेले मजबूत केंद्र हवे होते.
- मुस्लीम लीगला मुस्लिमांसाठी कायदेमंडळातील समानतेसारखे मजबूत राजकीय संरक्षण हवे होते.
- दोन्ही पक्षांमध्ये बरेच वैचारिक मतभेद असल्याने आणि समान आधार सापडत नसल्यामुळे, मिशनने मे 1946 मध्ये स्वतःचे प्रस्ताव मांडले.
- भारताच्या वर्चस्वाला कोणत्याही फाळणीशिवाय स्वातंत्र्य दिले जाईल.

प्रांत तीन गट/विभागांमध्ये विभागले जातील:

1. गट अ: मद्रास, मध्य प्रांत, उत्तर प्रदेश, बिहार, बॉम्बे आणि ओरिसा
  2. गट ब: पंजाब, सिंध, NWFP आणि बलुचिस्तान
  3. गट क: बंगाल आणि आसाम
- मुस्लीम बहुसंख्य प्रांत दोन गटात आणि उर्वरित हिंदू बहुसंख्य एका गटात विभागले गेले.
  - दिल्लीतील केंद्र सरकारला संरक्षण, परराष्ट्र व्यवहार, दळणवळण आणि चलन यांवर अधिकार असतील. बाकीचे अधिकार प्रांतांना दिलेले असतील.
  - देशासाठी नवीन राज्यघटना लिहिण्यासाठी संविधान सभा स्थापन केली जाईल. संविधान सभेने लिहिलेल्या संविधानाच्या आधारे नवीन सरकार स्थापन होईपर्यंत अंतरिम सरकार स्थापन केले जाईल.
  - हिंदू-मुस्लिम बहुसंख्येच्या आधारे प्रांतांची गटबाजी आणि केंद्रावर नियंत्रण मिळवण्याच्या कल्पनेत काँग्रेस उत्सुक नव्हती. ते कमकुवत केंद्राच्या कल्पनेच्या विरोधातही होते. मुस्लिम लीगला या प्रस्तावांमध्ये कोणतेही बदल नको होते.
  - ही योजना मान्य न झाल्यामुळे, जून 1946 मध्ये मिशनने एक नवीन योजना प्रस्तावित केली होती. या योजनेनुसार भारताचे विभाजन हिंदू-बहुल भारत आणि मुस्लिम-बहुल भारत असे नंतर पाकिस्तान असे नामकरण प्रस्तावित होते. एकतर संघराज्यात सामील होऊ शकतील किंवा स्वतंत्र राहू शकतील अशा संस्थांनाची यादी देखील तयार करण्यात आली.
  - जवाहरलाल नेहरूंच्या नेतृत्वाखालील काँग्रेस पक्षाने दुसरी योजना स्वीकारली नाही. त्याऐवजी, संविधान सभेचा भाग होण्याचे मान्य केले.

- व्हाईसरॉयने अंतरिम सरकार स्थापन करण्यासाठी 14 लोकांना आमंत्रित केले. काँग्रेसचे 5, लीगचे 5, शीख, पारसी, भारतीय ख्रिश्चन आणि अनुसूचित जाती समुदायांचे प्रतिनिधित्व करणारे प्रत्येकी 1 सदस्य होते.
- लीग आणि काँग्रेस या दोन्ही पक्षांना व्हाईसरॉयच्या अंतरिम कौन्सिलमध्ये 5 सदस्य नियुक्त करण्याचा अधिकार देण्यात आला होता. काँग्रेसने झाकीर हुसेन यांना सदस्यांपैकी एक म्हणून नामनिर्देशित केले ज्यावर लीगने आक्षेप घेतला की केवळ ते भारतीय मुस्लिमांचे प्रतिनिधित्व करतात आणि इतर कोणत्याही पक्षाचे नाहीत. मुस्लिम लीगने त्यात भाग घेतला नाही.
- काँग्रेस नेत्यांनी व्हाईसरॉयच्या अंतरिम कौन्सिलमध्ये प्रवेश केला आणि अशा प्रकारे नेहरूंनी अंतरिम सरकारचे नेतृत्व केले. नवीन सरकारने देशासाठी राज्यघटना तयार करण्याचे काम सुरू केले.
- NWFP सह बहुतेक प्रांतांमध्ये काँग्रेसच्या नेतृत्वाखालील सरकारे स्थापन झाली. बंगाल आणि सिंधमध्ये लीगने सरकारे स्थापन केली.
- जिना आणि लीगने नवीन केंद्र सरकारवर आक्षेप घेतला. त्यांनी पाकिस्तानसाठी आंदोलन करण्याची तयारी केली आणि मुस्लिमांना कोणत्याही प्रकारे पाकिस्तानची मागणी करण्याचे आवाहन केले. 16 ऑगस्ट 1946 रोजी त्यांनी 'डायरेक्ट ॲक्शन डे'चे आवाहन केले.
- या कॉलमुळे देशात मोठ्या प्रमाणावर जातीय दंगल उसळली आणि कलकत्ता येथे पहिल्याच दिवशी 5000 लोक मारले गेले. नोआखली आणि बिहारमध्ये जातीय दंगली इतर अनेक भागात पसरल्या.
- दंगलींमुळे देशाच्या फाळणीची हाक देण्यात आली होती. क्रूर हिंसाचार थांबवण्याचे साधन म्हणून फाळणीची अपरिहार्यता मान्य करणारे सरदार वल्लभभाई पटेल हे पहिले काँग्रेस नेते होते.

'कॅबिनेट मिशन' हा विषय महत्त्वाचा आहे. आधुनिक भारतीय इतिहास अभ्यासक्रम आणि संबंधित तपशीलांसाठी वाचले पाहिजे. एमपीएससी प्रिलिम्समध्ये यापूर्वी प्रश्न विचारले गेले आहेत आणि उमेदवारांनी हा विषय वाचल्यानंतर मागील वर्षाच्या प्रश्नपत्रिकांचा सराव करावा.